

Amint az a szakirodalomban jól ismert, Csokonait 1804 áprilisában felkérte Rhédey Lajos, hogy írjon verset felesége halálára, melyet a költő április 15-én (részben vagy egészben) el is szavalt a nagyváradi református templomban tartott nagyszabású búcsúztatón. A temetésről és következményeiről több kortársi híradás is fennmaradt, a leghíresebbek Csokonai saját, 1804 októberében és novemberében Rhédeyhez írott levelei, valamint Kazinczy elszórt reflexiói. Kevésbé ismert, hogy az eseményről részletes beszámolót közölt a Magyar Kurir 1804. május 15-i száma is. Ennek azt a részletét, amely a templomban történekről szól, megtaláljuk a Csokonai-kritikai kiadás *Levelezés* kötetében a 204. számú levél jegyzetapparátusában. Ugyanitt olvashatjuk, hogy a cikkről készült egy ismertetés (TAKÁCS Béla, *Csokonai Vitéz Mihály Rhédey Lajosné temetésén*, Református Egyház, 1976/7), melyben szintén megtalálható a híradás jelentős része. Készült azonban egy külön kis füzet is, mely a temetés leírását tartalmazza. Ez 1804-ben jelent meg Bécsben, a búcsúztatók szövegéhez hasonló formátumban, azokkal mintegy „sorozatot” alkotva. Ennek egy példánya megtalálható egy vegyes, részben kézirat, részben nyomtatott anyagot tartalmazó kolligátumban a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem kéziratárában, ahová az Erdélyi Múzeum Egylet kéziratgyűjteményéből került át.

Közlését nem a benne foglalt információk újdonsága indokolja, hiszen lényegében nem más, mint az említett Magyar Kurir-beli cikk különlenyomata, hanem egyrészt az, hogy mindkét eredeti meglehetősen nehezen hozzáférhető, másrészt az, hogy a külön füzetben való megjelentetés néhány vonást hangsúlyosabbá tesz a Csokonai és Rhédey közt lezajlott vita tágabb kontextusában, az „alkalmatosságra írott versek” és a mecénátúra kapcsolatának kérdéskörében, amely a kor irodalomszemléleti változásaiban igen fontos szerepet játszik. Ennek részletezése itt természetesen lehetetlen, csak utalni szeretnék rá, hogy az átalakuló kapcsolatrendszert hogyan módosította a még nagyon is élő viszonyok konkrétsága. A költő és a mecénás szerepének megítélésében lényegében nem volt különbség Csokonai és Rhédey között, leveleinek tanúsága szerint az „aranykultus” kamarás úr éppúgy részt vett e bonyolult játékban, mely számára a hódoló és egyszersmind az anyagi létezés feltételeit megteremtő alárendelt, „le kötelezett kész szolgálta” szerepét írta elő. A probléma nagyrészt abból adódott, hogy míg e játékban a főszerep a „Parnassus Hegye Lakossi”-é, illetve az általuk képviselt művészeté, literatúráé, közjőé, a temetési ceremónia koreográfiájában ez egyrészt „a’ Természet változhatatlan rendszabása”-ban megnyilvánuló Istent, másrészt a gyászoló férjet, illetve a rangos és fényűző eseményt megrendező és finanszírozó főurat illette meg.

Ahogy azt Nagy Zsófia folyamatban lévő kutatásai is bizonyítják, a (kinyomtatott) temetéseleírások és halotti búcsúztatók szokása Erdélyben tovább fennmaradt, mint Magyarországon. Ezt már Kazinczy is anakronisztikusnak és „ízetlennek” tartotta (vö. levele Kozma Gergelyhez, 1803. szeptember 1.; KazLev III, 95); a dolog érdekessége, hogy azt írja, *Csokonaival együtt* vélekednek így erről. Csokonai és Rhédey azonban ebben a hagyományban is kénytelenek voltak részt venni, a költői alkalommá változtatni óhajtott eseménynek pedig bele kellett illeszkednie az alkalmi költészet koreográfiájába is, s Csokonai valóban egy lett a halotti pompára dolgozó kézművesek közül, akik az – a leírás tanúsága szerint igen fényűző és nagyszabású – temetés előkészítésében részt vettek.

ARANY KULTSOS, MÉLTÓSÁGOS KIS-RHÉDEI RHÉDEI LAJOS ÚR' KEDVES ÉLETE PÁRJA' MÉLTÓSÁGOS KOHÁNYI KÁTSÁNDI THERÉZIA ASZSZONY' UTÓLSÓ TISZTELETÉNEK, 'S EL-TEMETTETÉSÉNEK LE ÍRÁSA.

BÉTSBENN. [2]

Egy minden Virtusokkal ékeskedett, 's a' közönséges szeretetet, az álmélkodásig megnyert, meg is érdemlett Méltóságnak, életébenn Nagy-Várad valóságos díszének, hólta után örökös ditsekedésének Méltóságos *Kohányi Kátsándy Therézia Aszszony*-nak, Csász. és Királyi Arany Kultsos Méltóságos *Kis Rhédei Rhédei Lajos Ur 17* esztendeig, és nyóltz hónapokig vólt kedves Házas Társának utolsó tiszteletére; tegnap tartatott egy példa nélkül pompás temetés városunkbann. Melyet is nem annyira a' szomorú gyász' gazdag készülétei, mint mind ezenn város minden Renden Karban lévő lakosinak, mind a' mindenünnen sok mértföldről öszve sereglett sokaságnak, a' böldegült Méltóság felett hullatott könnyeik hagynak örök emlékezetbenn.

Ezen folyó Aprilis hónap 6-ik napja 6-ik órája vetett véget a' böldeg emlékezetű Méltóság régegn hervadozó betses életének; minekutánna 40 esztendőket sok sinlödözések között, 's a' végét Tüdő rothadásbann töltötte volna el. Melly szomorú eset, elsőben is a' város lakosinak adatott egynéhány sorok által, nyomtatott tzedulátskákbann tudtokra; 's egyszersmind, hogy a' hónap 15-dik napján fogna dél után 2½ órakor a' Reformatusok Templomában halotti tisztelet tartódni. Ezt követte a' nagyobb gyász-levél, mely avagy tsak [3] azért is meg érdemli figyelmetességünket, mivel innen nyilván láthatni mely hathatós kifejezései lehetnek, a' maga kárát ugyan vóltaképpen érző bánatos szívnek. – A' Levél e' vólt:

„A' Természet változhatatlan rendszabásából, az emberi szívet sokféle viszontagsággal érdekelni szokott történetek' sullya, az én érzékenységimet is April 6-dikán borította el leg méjjebb keserüséggel; mert fedhetetlen életü, valóban feleségtségem, különös tulajdonságokkal fel ékesítettett Házas Társam; és egyenes szívü hív Barátom, született *Kohányi Kátsándy Theréziától*, a' kívül 17 esztendőt és 8 hónapot, Házassági életben eltölteni szerentsém vólt; tsak nem szüntelen való egészségtelenkedése; 's most közelebből 10 hétig tartott terhes betegsége után, örökre megfosztattam. Kinek is az a' része, mely az el enyészés kedvetlen törvénye alá vettetett, azonn Temető bóltba, melyet itt Váradonn, az ő emlékezetére, 's érdemlett tiszteletére készítetttem e' folyó hónap 15dik napján fog illendő tisztességgel bététetödni. – De gyászos fájdalmim néminémü

enyhítésére szolgál, hogy, minekutánna nékem a' szerentsés sors egy oly drága személynek bírásával kedvezett, a' ki az asszonyi Nem ékességének méltánn tartatott, Nemes lelkének, és ritka tulajdonságokkal megkülömböztetett példás életének kedves emlékezete ki ragadvánn ötet a' komor feledékenységből, a' virtust betsülni tudók szívébenn állandóul fenn marad. Melynek meg keseredett szívvel való jelentése utánn s.a.t.”

Még akkor nap, mikor a' böldegült Méltóság ki múlt minden Templomokban meg zendültek a' harangok; és a' temetés idejéig, minden dél [4] előtt 11 óraker fél óráig-tartó harangozások juttatták a' szomorú esetet eszünkbe. – Más nap Aprilis 7-dikénn Vármegyénk Fő orvosa, 's több Orvosok és Seborvosok jelenlétében, a' test felbontatván, oly gondossan bébal'samoztatott, hogy, nem tsak a' temetésig esett 10 napokig minden kedvetlen szag nélkül el tartott, hanem századokig reménylhetni hogy romolhatatlanul meg állhat.

Minekutánna az Orvosok a' bébal'samozással készenn vóltak, a' böldegült Méltóság Udvar házánál lévő nagy szalábann minden aranyos és tündöklő Házi ékességek fekete fátyollal bévonattak, 's egy innen nyíló oldal-szobának padimentuma fekete posztóval béborittatván, annak közepére, jó forma magosságra egy pompás gyász'ágy készítettett, 's arra a' test a' leggazdagabb készültekkel a' nézésre 9 napig ki tétetett. Melynek látására mind a' város, mind a' környék lakosi közzül, mindennap hajnaltól fogva késő éjtszakáig oly sok nézők gyülekeztek hogy a' jó rend meg tartására, éjjel nappal kívül a' Hajdúk, a' Test körül pedig a' Gránátérosok strázsálása nagyonn megkívántatott, ámbár a' szüntelen tartó essözés a' népet némünémüképpen meg akadályoztatni láttatott. – Kilentz napok el telvénn Aprilis 14-dikénn délutánn 5 óraker az említett nagy szalábann sok Uraságok, 's a' város színe begyülekezevénn, minden Templomokban a' harangok ismét fél óráig vonattak, a' gyászos szalának pedig egyik szegletében a' Reformátusok Debreczeni Kollégiumából a' Kántor Deákok Prof. T. Sárvári Ur igazgatása alatt keserves halotti énekeket énekeltek; a' másik szegletében az itt múltató Auffenberg gyalog Regementjébéli Muzsikusok fúvó szerszá-[5]mokon szomorú Ariákat zengedeztek, mig ezen, egy mást szakaszonként felváltott, mintegy, egy óráig tartott szomorú zengedezések utánn, a' test a' számára különös gondal és izléssel készült gyászos koporsójába bé helyeztetett, 's ne hogy az időnek setéttsége miatt, a' test elvitelére várakozó, 's az utszára öszve tolaokozott nép közt valami rendetlenség történjen; tsak éjfélt után lehetett, még akkor is az utszákról 's a' Templom ajtajáról még mind el nem takarodott nép miatt, a' Testet az itten lévő Reformátusok Templomába bé vinni.

A' holott is a' Katedra koronája, fekete fátyollal, maga pedig a' Katedra, 's a' két kar fekete posztókkal bévonattak; melyekről, a' böldegült Aszszonyság feje selyem atlaszra készítettett czimerei függöttek. A' Templom közepe is a' Katedra előtt, fekete posztóval béterítettett, 's ennek közepénn a' Castrum doloris emeltetett fel; 's ennek tetejére a' koporsó tétetett, melynek minthogy fekete bársonnyal vólt bévonva; a' széleinn, az öntött ezüsből készült párkányozatok, 's hasonlóképpen a' koporsó oldalainn a' fekete bársonyon igen szépen jádszottak, ezenn tiszta ezüsből készült betük:

Méltóságos Kátsándy Therézia. Cs. és Kir. Arany kultsos Ur, Kis Rhedei Rhedei Lajos Ur Házas-Társá, meg hólt Eletének 40-dik esztendejében Aprilis 6-dik napján 1804-

benn. – Mely betük között a' kezdő betük három, a' többiek harmadfél hüvelyknyi hosszúságúak voltak.

Ezenn pompás készüléknek, a' fekete bársony alóll, a' koporsóból ki-nyuló gyönyörű feje pa-[6]tyolatok, 's az azokat prémező igen drága külső Országi tsipkék, nem kevés dísz adtanak.

Vasárnap Aprilis 15-dikén harmadfél órától fogva, három óráig adtak ismét jelt minden harangok a' Temetési pompára, és a' nép a' Templomhoz felgyülekezvén ne hogy a' nagyobb rendű Uraságok ki szorítottassanak 1 strása mester, 2 káplár, 's 24 Granatérosok formáltak a' Templom előtt Spallért. – 'S így lassan lassan a' teméntelen nép között elébb az Uraságok, azután a' tisztesebbek a' Templomba béverekevénn; a' karban a' Debreczeni Kántor Deákok, az éneket el kezdték; 's ő utánok ismét a' muzsikások keserves Ariáji következtek, 's ennek vége lévén fel ment a' Katedrába Tisz. Földvári József Ur, és ezen alkalmatossághoz intézett prédikációt mondott: melynek mikor vége lett ismét a' karban az énekesek, és muzsikások egymást felváltó szomorú zengedezéseik hallattak. Ezek után fel ment a' Katedrába Prof. T. Budai Esaiás Ur, és egy halotti oráziót mondott el, melyet újra az énekek, és muzsika váltottak fel. Végére Hazánk esmeretes Poétája T. Csokonai Vitéz Mihály Ur mondott bútsúztató verseket, 's azomban ezen halotti Czeremóniának tartása alatt, a' Férjfiak között, egy koporsó köre való Deák irás (Lapidaris Stylus) melyet Vármegyénk Exactora T. Hatvani István Ur szerzett osztattatott ki nyomtatásban.

Majd ismét, mind a' Férjfiak mind az Aszszonyok közt két nyomtatott gyászversek osztattak ki melyek között egyiket csak ugyan az említett T. Hatvani Ur; a' másikat Héczei Gábor, Debreczeni Deák készítette. [7]

Vége lévén a' Templomban a' czeremóniának, a' Vármegye főbb emberei, 's Tisztyei között hatan a' testet felvették, 's ezektől ismét hatann a' Templom ajtóból elvévén, a' kerítésen kívül álló gyász szekérig vitték, melyre is az Udvari tselédek feltették. E' meg esvénn leg előll meg indult egy strázsza mester 6 Vármegye katonáival, ezek után a' gyalog kísérek, kiket követtek a' Muzsikások Éneklő Deákok, Papi rend, a' Communitások Elöljárói, – az Udvari tselédek, 's a' Gyászos szekér, 's mellette a' Templomnál volt Gránatérosok két felől. Azután az Özvegyen maradt Méltóság 3 kotsijai, melyekben elől maga, 's a' következőkben, a' közelebből való atyafiak ültenek. Ezeket követték a' sok kísérő kotsik szám szerént negyven hetenn. Illy rendel ki vitettett a' Test a' város alatt lévő azonn Temető Bólthoz, mely csak ugyan Theresiens Ruhe vagy is Therezia nyugalma nevű kertben, a' meg hóltnak emlékezetére épült; kívül régi Gothus formára, belől igaz Római izlés szerént. Hol ismét egy strása mester 2 káplár és 24 gránatérosok formáltak spallért, a' Testnek a' sok nép között könnyebben a' maga rendelt helyéig lehető vivése végett.

Mikor a' Test a' Kerthez közel járt, hat a' Vármegyénél csak ugyan hívatalt viselő Nemes Iffiak vették le a' kotsiról, kiktől végére, hat tisztes Polgárok vették által; 's így tétetett le ez a' boldog emlékezetű Méltóság újra szomorú énekek; és keserves muzsikák zengési között, a' maga nyugalma.